

Mirja Satka

Den första moderniseringsfasen för det sociala arbetets kunskapspraktiker

Begreppet kunskapspraktik användes först av professor Karin Knorr-Cetina (2001). Enligt henne är kunskapspraktiker de sätt på vilka de som bildar kunskap förhåller sig till centrala kunskapsobjekt. Kunskapspraktiker är tecken på den vilja till kunskap och de kunskapsintressen som styr aktörerna.

Begreppet kunskapspraktik lämpar sig för en historisk undersökning av kunskapsutvecklingen inom socialbranschen, eftersom de som utvecklats kunskapen varit mångskiftande: till exempel frivilliga välgörare, statliga tjänstemän, jurister, teologer, pedagoger och akademiska forskare. Också kunskapsbasen är mångskiftande. I dag anses den innefatta forskningskunskap och teoretisk kunskap, expertkunskap, klientens kunskaper, yrkesetik och olika formella kunskapsformer, såsom lagstiftningen (t.ex. Karttunen & Hietamäki 2014, 332).

Viljan till kunskap (the will to knowledge) är i Michel Foucaults (1997) tänkande den kraft som reglerar samhällsutvecklingen, informationsresurserna och utvecklingen av de institutioner som skapar och utnyttjar kunskap. Under ledning av viljan till kunskap utvecklas de arenor för samhällsdebatt, de former av expertis och de kunskapspraktiker där kunskapsobjekten definieras, vem som är legitim talare avgränsas och regler bildas för vad som utgör godtagbar kunskap i olika sammanhang. Institutioner, discipliner, kunskapssystem och kanaler för informationsförmedling och informationsspridning kan alltså utvecklas kring viljan till kunskap. När människors vilja till kunskap söker och finner nya objekt, lever och förändras de diskursiva praktiker som uppstår omkring den konstant. När viljan till kunskap med tiden riktar in sig på nya objekt, skapas narrativ om kontinuiteter och avbrott i tolkningarna av kunskapens historia. En undersökning av ett långt tidsintervall gör det lättare att dela in den period som är föremål för undersökningen i lämpliga helheter. För hantering av tidsperspektivet drar jag nytta av Timo Harrikaris och Pirkko-Liisa Rauhalas (2019) analys, som tolkar skedena i det internationella sociala arbetet i ett globalt perspektiv utifrån moderniseringsteorier. Deras tolkning är ett intressant och övergripande sätt att gestalta förändringar över lång tid i idén om det sociala, som är kärnan för det sociala arbetet. I det internationella sociala arbetets historia urskiljer skribenterna det sociala fältets tillkomstskede

från och med 1800-talet, den åtföljande professionaliseringen samt institutionaliseringen, det vill säga det första och andra skedet av etablering inom det moderna sociala arbetet. För närvarande genomlever de utvecklade länderna i väst en förtätad modern period, som skribenterna tror att kommer att medföra en betydande omformning av det sociala arbetets kunskapsbas och en teoretisk omorientering. Nedan tillämpar jag denna periodisering på min analys av det tidiga skedet av det sociala fältets kunskapsbas, med beaktande av den nationella eftersläpningen (se också Moilanen m.fl. 2020).

Det är känt att nationalstaterna har moderniserats i olika takt och att Finland i europeiska mått mätt hör till eftersläntrarna. I den här artikeln fokuserar jag på det första moderniseringsskedet bland kunskapspraktikerna inom socialbranschen, socialvården och det sociala arbetet i Finland – det följande moderniseringsskedet började inte förrän in på 1970-talet. Vid läsning av analysen bör man hålla i åtanke att de tidiga aktörerna inom socialt arbete inte ännu använde begreppet socialbransch, och ännu mindre eftersträvade det. Det är en senare konstruktion. I början av 1900-talet betonades till exempel ofta skillnaderna mellan barnskydd och fattigvård eller lösdriivarvård mer än förhållandet mellan dessa praktiker (som ofta uppfattades som fristående), eller branschen som helhet, begrundades.

En brytningstid för de förmoderna praktikerna

Dödliga farsoter, krig och missväxtår tvingade det agrara samhället, som huvudsakligen förtjänade sitt levebröd genom primärproduktion, att senast från och med 1500-talet fatta välgrundade beslut om hur man skulle identifiera och benämna fattiga, sjuka, föräldralösa eller på annat sätt värnlösa grupper och organisera koordinerade verksamhetsformer för att hjälpa och kontrollera dem. Särskilt vid kriser som drabbade stora befolkningsgrupper var det agrara stödsystemet med släkt och lokalsamhälle otillräckligt för att trygga allas rätt till liv. Till de tydliga gemensamma målen med den tidiga fattigvården hörde bland annat att trygga stabiliteten i samhället och en tillräcklig befolkningsutveckling liksom även att lindra omedelbart och livshotande lidande. Statliga och lokala åtgärder utfördes så långt det var möjligt effektivt, men samtidigt i en anda av kristlig barmhärtighet (Pulma 1994, 16–50).

Enligt Panu Pulma (1994, 25–37) strukturerades den vilja till kunskap som fanns bland tidens aktörer gentemot de fattiga, otyglade och värnlösa av två centrala frågor. Den första frågan

var hur man bland dem som sökte samhällets hjälp på något giltigt sätt skulle kunna skilja dem som tveklöst var i behov av hjälp från dem som bad om hjälp av ren lättja eller oföretagsamhet. Den andra tidiga diskussionen handlade om hur vanligt folk bäst skulle läras och fostras att bli kyrkans trägna och underdåniga underlydande. Fattigvården betraktades vid sidan om kriminalpolitiken redan tidigt som en betydande form av reglering av samhällsrelationer och avvikande individer. Det var först kyrkan och senare staten som såg till att fattigvården genomfördes genom lagar och förordningar, som fastslog såväl kunskapsobjekt som förfaringssätt. Å andra sidan formades svaren på bägge frågorna i praktiken – kanske till och med i högre grad än av lagstiftningen – av lokal och samhällelig hävd och av den erfarenhet och de muntliga traditioner som nedärvt från det kristna barmhärtighetsarbete som församlingarna koordinerat. Praktikerna kunde variera mellan olika delar av landet och nya lagar verkställdes med eftersläpning. I allmänhet tillämpades lagarna villkorat av lokala intressen och traditioner (t.ex. Piirainen 1958), tills staten inledde ett förvaltningsmaskineri för fattigvården, med uppgift att ingripa i detta. Den statliga ledningen av fattigvården överläts 1889 till en inspektör för fattigvården.

Till uppgiften valdes ingenjör G.A. Helsingius, som på uppdrag av senaten redan tidigare hade bekantat sig med europeiska fattighusdiskussioner och praktiker och skriftligen rapporterat om detta. Hans viktigaste uppgift blev att institutionalisera och modernisera Finlands fattigvård på ett sätt där nyckelrollen handlade om ett fattighusssystem som byggde på sträng disciplin av fattiga och värlösa och bedömning av de hjälpsökandes arbetsförmåga (Jaakkola 1994, 113–117; Satka 1995, 35–37). Under årtiondena mot slutet av 1800-talet omvälvdes det finländska samhället och den idé om gemenskap och det finska folket som styrde det i grunden. Bakgrundsfaktorer till detta var moderniseringen av den primärproduktionsorienterade ekonomin, ökningen i industriarbete och lönearbete samt kulturella ideal särskilt från Europa, vilka fick eliten att organisera sig i olika folkrörelser och inspireras till nationalism och uppbyggnad av den finska nationalstaten. De som axlade rollen blev välgörenhetsorganisationer, statens fattigvård (och till exempel fruntimmersföreningar kunde inom ramen för den statliga fattigvården agera inspektörer för barnhem och fosterhem), församlingarnas kristna barmhärtighetsarbete, medborgarsamhällets självhjälpsverksamhet och skyddsuppfostran, liksom även industriarbetarnas verksamhet med hjälpkassor. I enlighet med de nya idéerna omformulerades hela samhället och dess grundvalar. Ett samhälle uppfattades som en gemenskap bunden av normer, där varje medborgare var en moralisk varelse. Med J.V. Snellman i täten betraktades kärnfamiljen mellan barn och föräldrar som

samhällets moraliska grundpelare. Moderns uppgift blev att fostra framtidens medborgare och således säkerställa de rätta moraliska kvaliteterna för samhällslivet. Om en kvinna var ogift eller änka (och ingen man alltså hade målsmanskap över henne) och hörde till de bildade klasserna, tilldelades hon kallet som samhällsmoder, vilket utgjorde ett undantag till kvinnors vanliga aktörskap, som var begränsat till familjesfären. Samhällsmoderligheten innebar upplysnings-, omsorgs- eller vårdarbete med barn, personer med funktionsnedsättning eller äldre inom ramen för organisationer inom medborgarsamhället eller kommunernas fattigstugor och fattighus. Deras föreståndarinnor och föreståndare var den första grupp aktörer inom socialbranschen som eftersträvade professionalisering och, som ett led i detta, utveckling av kunskapsunderlaget för arbetet (t.ex. Annola 2011). Enligt de nya moraliska ideal som frivilliga ur den bildade klassen lärde ut var den viktigaste uppgiften för mödrar inom arbetarklassen och allmogen att handha barnuppfostran och skötseln av hemmet (t.ex. Satka 1995, 14–19). Allt detta utmynnade under de frivilligas vägledning i en avsevärd nationell väckelse (Kettunen 2008, 32–33), det vill säga i uppbyggnaden av en ny sorts medborgarsamhälle, nationalstat och medborgarskap. I moderniseringen av den finländska socialektorn var detta dessutom av avgörande betydelse för de nya kunskapspraktiker som utformades. Av reformrörelsens idéer var det särskilt idén om sedlighet, det vill säga ett moraliskt gott leverne, som på många sätt hängde samman med socialbranschens framtida värdegrund och kunskapsunderlag: på familjenivå betydde det familjekärlek, inom det civila samhället laglydnad och på statlig nivå nationalanda vid stiftande av lagar (ibid. 52–53). Samtidigt byggdes det finska samhällets verksamheter upp utifrån könsindelningen: stat och ekonomi definierades som manliga verksamhetsfält, medan civilsamhället och omvårdnaden av en familj bestående av två generationer var kvinnans viktigaste uppgift, särskilt i frågor som gällde vardagsmoral och barnuppfostran (t.ex. Waris 1932/2016; Jaakkola 1994, 71–90; Satka 1995, 12–30). Detta var den stora omvälvning som moderniseringen av fattigvården byggde på. Det var en avgörande vändning för hela socialbranschens och det sociala arbetets senare kunskapspraktiker. Idén om det sociala i kombination med mångfalden av praktiker utformade sig genom samma processer som uppbyggnaden av den finska nationen, det civila samhället och det statliga förvaltningssystemet. Till exempel erbjöd kvinnoaksrörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen mer humana alternativ än fattigvården. Det viktiga i deras arbete var att fostra arbetarbefolkningen och allmogen genom bildning, alltså att styra och vägleda dem till livsföring i enlighet med de nya medborgaridealerna. Sträng disciplin och kontroll etablerade sig som den dominerande verksamhetsformen inom fattigvården – oberoende av om det gällde arbete med vanartade barn eller fattiga vuxna. Disciplinen syftade

till att sålla bort de arbetsföra som inte var i behov av fattigvård och att fostra ödmjukhet och moraliskt medborgarskap vid sidan om den hjälp som erbjöds (t.ex. Satka 1995, 31–32, 38–40).

Den här utvecklingen kan inte sammanfattas i en eller ens två tydligt avgränsade kunskapspraktiker (se också Toikko 2005), men däremot går det att urskilja kunskapsobjekt, kunskapsintressen och handlingsätt som man då hyste tilltro till och som fick vägleda praxis. Det fanns ingen vetenskaplig kunskap, men det förhindrade inte de ledande tjänstemännen inom den statliga fattigvården att drömma om en tid då det skulle finnas kunskap om de yttersta orsakerna bakom de sociala problemen, och ett vaccinliknande, effektivt botemedel mot dessa hittas. Lokala traditioner, kristendomens etiska läror och kristna bruk intog fortfarande en betydande position som grund för verksamheten. I den förmoderna perioden strävade aktörerna mot uppbyggnaden av en social kunskapspraxis genom att de kombinerade sina egna erfarenheter med periodens lagstiftning och internationella idéer om metod, såsom välsituerade tyskars lära om hur man skulle bedöma de fattigas och arbetarbefolkningens leverne och barnuppfostran.

Uppkomsten av ett moderniserat kunskapsunderlag

Under 1900-talets första årtionden gick utvecklingen från patriarkal gemenskap till det moderna, individualistiska statsmedborgarskapet. Staten tvingade genom sina anvisningar kommunerna att frångå sina gamla praktiker. De begrepp om fattighjon och fattigvård som styrte det agrara samhällets praktiker upplöstes (Jaakkola 1994, 117–121) och i dess ställe trädde fattigvård och barnskydd som idkades av såväl staten som medborgarsamhället. Dessutom avskiljdes många frågor som gällde folkhälsa och vanförevård (det vill säga omsorg om dem som hade funktionsnedsättningar) i separata institutioner. Sett till kunskapspraktiken betydde det att nya kunskapsobjekt och intressen uppkom och att fokus skiftade från fattighusen, som visat sig bli ekonomiskt tunga för kommunerna. Genom inflytande från Tyskland institutionaliserades fattigvården med begreppen öppen och sluten vård (senare öppen- och anstaltsvård) liksom även med den svenska idén om förebyggande fattigvård. I takt med urbaniseringen blev den gängse modellen för barnskyddet att placera barn från städernas ”depraverande” förhållanden på landsbygden, antingen i familjevård eller i barnanstalter som byggdes där (Piirainen 1974, 36–40).

När socialbranschens första kunskapspraktik kan sägas ha uppträtt är en tolkningsfråga. Om utgångspunkten är att en kunskapspraktik har existerat när den lagts fram i dokumenterad form, är det första steget fattigvårdsinspektören G. A. Helsingius verk *Handbok i fattigvård* (1899), som då gavs ut på svenska. Utöver den egentliga fattigvården dryftade den också skyddsuppfostran och verksamhet med folkbarträdgårdar, det vill säga barnskydd och småbarnspedagogik. En utökad version av boken utkom 1918. År 1907 publicerade inspektören en annan handbok med namnet *Handbok i samhällets barnavård och skyddsuppfostran*, och vid samma tidpunkt infördes en resultatklass med samma namn i den officiella statistiken (Satka 2003, 131). Också de som var aktiva inom civilsamhället publicerade litteratur om socialbranschen – ett exempel är förläggaren och chefredaktören K. F. Kivekäs (*Elberfeldin järjestelmä, sen synty ja kehitys*, 1910). Den första tidskriften på området, *Köyhäinhoitolehti*, började utkomma 1912 (Satka 1995). För utvecklandet av barnskyddet och skyddsuppfostran utfördes också banbrytande arbete inom kommittén för skyddsuppfostran (Kommittébetänkande 1905: 9a, 9b), vilket även statens ledande tjänsteman för skyddsuppfostran Adolf von Bonsdorff gjorde, bland annat med verket *Barnavård och ungdomsskydd* (1911).

Det blev aktuellt att integrera, koordinera och förenhetliga arbetet bland de många aktörerna inom fattigvården och barnavården. Hjälp fick man av lagstiftningen och landets fåtaliga ledande tjänstemän, men eftersom verksamheten var så brokig var de inte ens sammantaget tillräckliga verktyg för att det sociala arbetet, som sköttes av många huvudsakligen frivilliga aktörer, skulle kunna organiseras och en ny kunskapspraktik främjas.

Det sociala arbete som sköttes av frivilliga kallades på tyskt vis för att ”valla” (hüten), eller vaka över, de fattiga. Åren 1909, 1910 och 1913 ordnades nationella fattigvårdskongresser (Jaakkola 1994, 118; Piirainen 1974, 32–34) i syfte att uppmuntra de bildade klasserna att engagera sig som frivilliga för att övervaka de fattiga och göra hembesök inom barnskyddet. Ett ytterligare mål var att av kommunernas arbete och civilsamhällets insatser skapa ett möjligast enhetligt system med gemensamma principer till skydd för fattiga och skyddslösa, liksom även för hela nationen och samhället. Genom ”vallandet” eftersträvades vänskapliga relationer mellan samhällsklasserna, främjande av oförvitligt medborgarskap och förbättringar i barnuppfostran och i ammande mödrars och arbetarbefolkningens konkreta levnadsförhållanden och hälsa. Expertföredragen från kongresserna och samhällsdiskussionen

mellan de aktiva på olika områden bidrog till framväxten av ett kunskapsunderlag och gav det dess etos. Kärnan i arbetet var strävan till kontakt mellan samhällsklasserna ansikte mot ansikte, och att tygla växande klassmotsättningar och ojämlikhet (Satka 1994, 266–267). Min tolkning utgående från skriftliga källor från perioden är att socialbranschens kunskapsunderlag växte fram under 1900-talets två första årtionden, det vill säga strax innan inbördeskriget bröt ut. Krigets följder utvecklades till en stor samhällsfråga och kris, och det blev en nationell tragedi som satte spår på både fattigvården och barnskyddet (t.ex. Satka 1994, 272–294).

Den första kunskapspraktiken: fattigvård och barnskydd

Socialbranschens praktiker utvecklades under årtiondena i början av 1900-talet på många håll till följd av olika intressen och aktörers arbete. Kunskapspraktikerna på området utformades efter såväl praktiska spörsmål som utländska exempel och väglett av de sparsamma internationella källorna, men som ett förverkligande av uppbyggnaden av den finska nationalstaten. Man kompromissade inte om målen, och socialbranschen fick därför samhällelig och moralisk betydelse som ett led i uppbyggnaden av nationalstaten och medborgarskapet. Genom att det osammanhängande och mångskiftande verksamhetsfältet sammanställs i det sociala arbetets viktigaste tidiga kunskapsobjekt utkristalliserar sig följande:

- Barndomen som ett särskilt skede i livet och som grunden för att en individ ska tillägna sig en moralisk statsmedborgares leverne.
- Familjeliv, barnuppfostran, skyddsuppfostran och fattigvård som byggstenar och stöttepelare för den framtida samhällsmoralen.
- Ett levnadssätt där medborgaren förverkligade medborgarskapsidealet anpassat efter sin samhälleliga ställning och sitt kön och som inkluderade a) gott moderskap (arbetare och allmogen); b) samhällsmoderlighet som kall för kvinnor av de bildade klasserna; c) de bildade klassernas gemensamma skyldighet, eller kall, att tjäna som frivilliga fattigvårdare, barninspektörer o.d.; d) ledstjärnorna för hela folkets vardag var flit, hederlighet, sparsamhet, nykterhet och kristlighet.

- Bedömning av behovet av ekonomisk hjälp och levernets art hos de hjälpbehövande och avvikande.
- Nationell och lokal institutionalisering av fattigvårds- och barnskyddssystemet.

Dessutom eftersträvades institutionalisering av den sociala omsorgen bland alla aktörer och på alla nivåer. Ett viktigt verktyg för de ledande tjänstemännens arbete med ledning och styrning var att främja statistikföring och dokumentering inom det kommunala fattigvårdsarbetet. Utan pålitlig statistik blev ledningsarbetet slumpmässigt och utan skriftliga instruktioner eller blankettmallar gällde detsamma för praktikerna på gräsrotsnivå, som sköttes av frivilliga medborgare. Det var typiskt för perioden att det var vanskligt att göra någon tydlig arbetsfördelning mellan kommuner, stat och tredje sektorn inom fattigvården, eftersom de alla ansågs utföra samma samhällsliga uppdrag på olika sätt. Inte heller inom de statliga kommittéerna nåddes samförstånd. De medborgerliga aktörer som vikt sina liv åt saken ansåg tillsammans med tjänstemannen för skyddsuppfostran att det vore nödvändigt att avskilja till exempel barnskyddet i ett eget verksamhetsfält, även om den ledande tjänstemannen för fattigvården ansåg barnskyddet som en del av fattigvården (Pirainen 1974, 17). I och med den parti- och språkpolitiska instabiliteten i samhällssituationen moderniserades socialbranschens institutioner långsamt.

Att barnskyddet och barnvården avskiljdes från fattigvården motiverades bland annat med den tyska läran om skyddsuppfostran, som hade kopplingar till kriminologin. Den utgick från det positivistiska kausala tänkandet, det vill säga att man genom att klarlägga orsakssamband skulle finna de yttersta orsakerna till barns dåliga böjelser och genom att ingripa i dessa orsaker förebygga sådana böjelser. Kunskapsintresset inom skyddsuppfostran handlade om prevention av vanartighet, eftersom man trodde att den som uppvisade sådana symtom riskerade att fördärvas om inte barnskyddet lyckades vända utvecklingen. En förutsättning för förfarandet var att barnen noggrant delades in efter ”graden av sedefördärv”, det vill säga moraliskt förfall, eftersom detta avgjorde vilken åtgärd situationen krävde. Eftersom det inte fanns forskningskunskap om orsakssambanden, måste klassificeringen baseras på en moralisk bedömning, sunt förnuft och erfarenhetskunskap. Viljan till kunskap inom skyddsuppfostran utkristalliserade sig i en gradvis allt stramare kombination av kontroll och fostran: om vägledningen för uppfostran i hemmet inte gav resultat, förlitade man sig på anstaltsvård –

först vid en enhet för lindrig kontroll, och om barnets sätt inte förändrades, flyttades det till en statlig enhet med sträng kontroll (t.ex. Satka 2003, 133–140). Kunskapspraktiken inom barnskyddet blir synlig genom den också inom fattigvården så viktiga bedömningen av arten av de hjälpbehövandes och avvikandes moraliska leverne. Detta var ett centralt kunskapsintresse även inom fattigvården (t.ex. Satka, 1995, 24–27), där den var nära förknippad med bedömningen av det ekonomiska behovet av hjälp. Det metodiska utvecklandet av bedömningen, så att den anpassades efter tidsandan och kraven som följde av den samhällseliga omvälvningen, var en nyckelfråga i diskussionerna bland tjänstemän och frivilliga (för mer om bedömningen av de sociala förhållandena, se Rajavaara 2007, 90–98). Den ledande idén blev individualisering av tillvägagångssätten samt positivt laddad och långvarig personlig kontakt mellan olika befolkningsgrupper. Idealet för vakandet över de fattiga var ett agerande där rollerna som vän, granne, kommunal representant och övervakare över levernet förenades. Till exempel skrev den statliga fattigvårdsinstruktören Sarlin 1911 om behovet att individualisera fattigvårdsarbetet för bedömning av de hjälpsökande: ”I den individuella fattigvården ingick personligt, sedligt höjande och fostrande inflytande på den vårdbehövande, men också undersökning av varje fall och uppföljning av situationen” (i Piirainen 1974, 38, 40). För att de frivilligas upplysnings- och vägledningsarbete bland de fattiga skulle ge resultat krävdes det att kunskapspraktikerna kopplades till enhetliga arbetsätt och att varje fall dokumenterades för sig (t.ex. Kivekäs 1910; Helsingius 1918).

Det individuella tillvägagångssättet tillämpades också inom barnskyddet. För den moraliska och ekonomiska bedömningen var observationerna som dokumenterades av dem som gjorde hembesök och övervakade de fattiga viktiga, men ansvaret för det slutliga beslutet låg på distriktsinspektörerna och på den kommunala fattigvårds- eller uppfostringsnämnden. Dessa nämnder beslutade om hjälp eller anstaltsplacering, och de bestod av förtroendemän. Den internationella diskussionen om vilka fattigvårdspraktiker som var de bästa var livlig och delvis nådde den Finland också på detaljnivå (t.ex. Kivekäs 1910), men sett till helheten förmedlades de teoretiska idéerna ändå slumpmässigt (jfr Rauhala & Harrikari 2020).

Den moderna tidens andra finländska kunskapspraktik: vårdarbete och socialarbete

Medborgarkriget 1918 och depressionen på 1930-talet ställde fattigvården och barnskyddet inför nya, svåra uppgifter som bidrog till institutionaliseringen av socialbranschen,

utvecklingen av dokumenterade kunskapspraktiker samt en professionalisering av arbetet och en övergång till arbete som sköttes av utbildade anställda. Övergången till tjänstemannaarbete påskyndades av många händelseförlopp, såsom inbördeskriget. Till följd av detta tudelades hela samhället, och särskilt det civila samhället, kulturen och vardagen i sfärer av vinnare och förlorare. Efter splittringen hade fattigvården inte längre förutsättningar att fortsätta med de bildade klassernas patriarkaliskt sinnade kontroll av arbetarna och de fattiga, utan fattigvården omformades genom lagstiftning och förvaltningsjurister, styrt av segrarna. Frågan om de krigsvärnlösa efter kriget påskyndade den allmänna läroplikten (1921) och socialbranschens professionella utbildning inom områdena barnomsorg, barnskydd och uppfostran. Utöver utbildningen för folkskollärare, som etablerat sig i slutet av 1800-talet, inleddes på 1920-talet utbildning av barnträdgårdslärare, barnhemsföreståndare och barnskyddstjänstemän. Den utbredda fattigdomen och behovet av samhällshjälp under 1930-talet medförde i sin tur press på fattigvårdens praktiker. Utvecklingen av branschen började skötas genom lagstiftning.

Också terminologin på området förnyades – man började prata om samhällelig vård, vårdarbete och vårdväsende. Målet var att under de rådande oroliga samhällsförhållandena som präglades av moralpanik trygga stabiliteten i samhället, behålla kontrollen över det sedliga medborgarskapet, institutionalisera vårdväsendet under statlig ledning och finna metoder för att begränsa friheten bland moraliskt avvikande medborgare och integrera dem i samhället. Tanken om en stat som kontrollerar sina medborgare var så genomskinlig att man började tala om en vårdstat.

För att de vårdlagar som trädde i kraft 1937 – alkoholistlagen, lagen om lösdrivare, barnskyddslagen och lagen om kommunala vårdnämnder – skulle kunna verkställas, behövdes det i alla kommuner vårdarbetare som var förtrogna med de juridiska angelägenheterna och utbildade för att tillämpa lagen. De frivilliga övervakarna med kännedom om de lokala förhållandena gjorde emellertid fortfarande en stor del av arbetet. Vårdlagarna ledde till att fattigvårdens och juridikens kunskapspraktiker blandades med varandra, och utöver att professionaliseras juridiserades vårdarbetet samtidigt (t.ex. Satka 1995, 79–94, 99–116). De nya lärorna spreds till kommunernas vårdarbetare genom årliga vård dagar, där socialministeriets tjänstemän gav föreläsningar (Piirainen 1974, 188–194). Vårdlagarna preciserade individorienteringen för vårdarbetet; lagarnas kunskapsobjekt var de vårdbehövande och framför allt deras individuella moraliska leverne. En medborgare bedömdes vara vårdbehövande genom beteende som avvek från medborgaridealet. Syftet med

barnskyddet var en stark och sund befolkning och, i ljuset av tidens vetenskapliga kunskap, en barndom som kunde trygga sedliga egenskaper hos medborgarna. Alkoholister försökte man skola om till nykterhet och lösdrivare skulle fås att återgå till ett anständigt leverne.

Kunskapsintresset var samhällets och majoritetens intresse av att värja samhället mot de ekonomiska kostnader och den moraliska degenerering som avvikelser orsakade. Tänkesättet influerades av den kausalitetstänkande positivistiska kriminologins teori om förebyggande arbete och kontroll av kriminalitet. Enligt denna måste uppkomsten av kriminalitet förutses och avvikelser åtgärdas i ett så tidigt skede som möjligt, eftersom vanartighet troddes förvärras om man inte ingrep i det. I 1930-talets högerextrema klimat motiverades viljan till kunskap med skydd av majoriteten mot "svaga samhällselement".

Den moraliska preventionen för levernet handlade om att spåra orsakssamband, och bestod av fyra metodiska skeden som motsvarade medborgarens grad av moraliskt förfall.

Kunskapspraktiken i vårdlagarna inkluderade för det första åtgärder för att förebygga dåligt leverne genom råd och varningar. För det andra vidtogs korrigerande och bestraffande åtgärder mot dem som bröt mot lagarna, till exempel aktiv övervakning och kontroll. För det tredje kunde man, om de lindrigare åtgärderna inte löste problemet, utmäta straff till exempel i form av böter eller anstaltsplacering. Om avvikelsen fortsatte, kunde vårdobjektet isoleras från samhället tills hen visade tecken på förändrat leverne. Syftet var att socialisera avvikande individer till att bli nyttiga medborgare samt att skydda samhället.

Eftersom det handlade om ett förvaltningsrättsligt förfarande som beretts av jurister och som inkräktade djupt på medborgarnas friheter, kunde det enbart tillämpas om den administrativa processen föregicks av en formbunden utredning av individens livsföring. Undersökningen av den misstänkta krävde tillräckliga bevis, det vill säga evidens på sådan avvikelse som fastslogs i lagen, för att vårdnämnden skulle ha grunder för att vidta förebyggande, bestraffande eller eliminerande åtgärder. För att få tillräckliga bevis krävdes det att vårdobjektet förhördades och att fakta, det vill säga bevis på orsakssamband och avvikelser, upptecknades juridiskt korrekt till underlag för beslutet (Toivola 1943). På grund av dessa krav var kommunerna tvungna att övergå till kontorsarbete och tjänsteinnehavare med tillräcklig kunskaps- och metodkompetens.

Utvecklingen av det finländska vårdarbetet avbröts av den nästa fem år långa krigstiden 1939–1945. När vinterkriget bröt ut pågick ännu verkställandet av vårdlagarna och arbetet

med att inleda utbildningen för vårdtjänstemän. Den två år långa högskoleexamen som hade planerats utifrån behoven i kommunerna – socialvårdsexamen – inleddes i undantagssituationen under fortsättningskriget 1942 med linjer för öppen vård och anstaltsvård. Dessutom inleddes en motsvarande utbildning på svenska samt en årslång specialiseringsutbildning för sjuksköterskor 1945. Denna utbildning var avsedd för socialvårdare på sjukhus, och den planerades utifrån det internationella socialarbetets kunskapsbas och med dess metoder. Kommunerna kunde inte verkställa vårdlagarna fullt ut innan slutet av 1940-talet, när hela samhället och klassrelationerna var i omvälvning. Kristiden främjade moderniseringen: industrialiseringen, urbaniseringen, internationaliseringen, individualiseringen och övergången till lönearbete accelererade och modern infrastruktur, såsom landsvägar och elnät, byggdes ut. Människors fysiska mobilitet och frigörelse från jordbrukssamhällets enhetskultur, traditioner och könsmoral möjliggjorde nya sätt att tänka kring familj. Fokuset på hemmet blev i den krigshärjade vardagen en symbol för lyckligt liv för såväl individ och familj som hela nationen (Satka 1995, 117–139). Detta återspeglade sig också på vårdarbetet, där anstaltsnamnen omformulerades som hem – det dök upp ålderdomshem, barnhem, skolhem. Också vårdlagarna reviderades och man började tala om socialvård (Piirainen 1974, 293–338).

När det internationella expertutbytet blev livligare nådde nya strömningar Finland från frontlinjen för moderniseringen. Idéerna om den brittiska välfärdsstaten (*welfare state*), det svenska folkhemmet och det amerikansk-europeiska sociala arbetet på individnivå (*social case work*) var radikala både med tanke på vårdarbetet och på det etablerade sättet att tänka kring relationen mellan staten och medborgaren. I Finland utmanade de idéerna om medborgarskapet och staten och förhållandet mellan dessa. Medborgarna framträdde som unika och jämlika individer med samhälleligt sett outnyttjade resurser. Tanken var att det offentliga borde ge sitt stöd för användningen av dem och för människor att förverkliga sig både med tanke på samhällets intressen och familjernas och individernas välfärd och lycka (Nieminen 1967; Satka 1995, 118–123). Samtidigt pågick en fas där kommunala socialbyråer grundades och utvidgades – inom socialvårdsarbetet fanns det nästan 200 tjänster som vård- eller socialekreterare. Situationen som uppstått tedde sig för samtiden som ett kulturellt och metodiskt ”vakuum” och som en fråga: ”Vad borde göras?” (Piirainen 1974, 338). Oron var motiverad, eftersom internationella idéer hade utmanat vårdarbetets kunskapsobjekt och kunskapsintressen på ett sätt som inte kunde bemötas med flera lagar eller reviderade bestämmelser. Kollisionen mellan de moderna, internationella idéerna och vårdarbetets

kunskapspraktiker kunde svårligen undvikas, eftersom det nya tänkandet baserade sig på en human människosyn och tanken om en stat som inte bara har kontroll över medborgarna utan dessutom bär ansvar för att stödja familjer och individer i vardagen.

Folkhems- och välfärdsstatsidéen förverkligades långsamt i Finland. Det skedde delvis genom socialbyråernas vårdarbete, eftersom många av socialbidragen (t.ex. moderskapsbidraget, militärunderstödet) och socialservicen (t.ex. hemvården) särskilt i början inkluderade behovsprövning. Däremot orsakade inte de socialskyddspolitiska uppgifter som baserade sig på medborgarnas grupp-specifika rätt till bidrag någon större friktion inom vårdarbetet. Utmaningarna kunde tacklas genom att de kommunalt anställda blev fler och fick utbildning. I fråga om arbetet och arbetsmetoderna på individnivå förelåg ingen motsvarande lösning. Orsakerna var många under en tid då två kulturella, ideologiska och ekonomiska perioder möttes (t.ex. Nieminen 1967; Koskinen 1997; för en presentation och tolkning av metodkontroversen se t.ex. Satka 1995 och 1997; Toikko 2003.)

Det nya tänkandet

- Det sociala arbetets människosyn baserade sig på de humanistiska principerna om individens frihet och jämlikhet. Vem som helst kan i föränderliga omständigheter behöva utomstående hjälp och vägledning.
- Varje människa ska behandlas människovärdigt och med respekt för individens val och personlighet. Den moraliska bedömningen av klientens leverne måste överges.
- Målet var att stödja en positiv social utveckling för individer och familjer, en process som sker i samspel med de resurser som omgivningen möjliggör och som fortsätter genom hela livet.
- Familjen var samhällets grundenhet, bestående av samspel och känslomässiga band. Den tidiga omsorgsrelationen mellan modern och barnet var central; ”modersdeprivation” ansågs med stor sannolikhet skada små barn (Bowlby 1952).
- Inom det sociala arbetet tillämpades *case work*-metoden, som baserar sig på social och psykologisk diagnos. Genom metoden betraktades individens eller familjens livssituation som

en helhet. Utöver familjerelationer ingick individens/familjens sociala och samhällsreligioner i detta.

- Inom det sociala arbetet skiljer man på första och andra generationens *case work*, det vill säga Richmonds *social case work* och psykologiskt *case work* (Toikko 2003). Av dessa spred sig det diagnostiska *case work*, som byggde på jagpsykologin, till Finland i och med att utbytesprogrammen för finländska socialarbetare riktade sig till universitet där metoden lärdes ut (Satka 1995, 155). Också en tysk tillämpning av den första generationens *case work* nådde Finland (Toikko 2003). Begreppet översattes till individuellt socialt arbete för att matcha de finländska förhållandena.

Gemensamt för dem som företrädde det individuella sociala arbetet var förtroendet med socialt arbete internationellt. Flera av dem hade utbildning på magisternivå (master of arts) som socialarbetare och förde dialog med experter på socialt arbete i USA, Kontinentaleuropa eller Storbritannien. Samtidigt minskade kontakten inom socialvårds- och barnskyddsarbetet med det tyskspråkiga Europa, eftersom det precis som Finland blev mottagare av internationella bidrag för återuppbyggnad och utvecklingsprogram för det sociala arbetet. Internationella organisationer, där särskilt USA deltog i bakgrunden, använde socialt arbete som verktyg för att modernisera de samhällen som förlorat i kriget. Det omfattande expertutbytet skedde med stöd av stipendier och bidrag. Efter kriget blev det möjligt för över hundra finländska socialvårdsexperter att resa för att studera socialt arbete eller delta i studiebesök (Satka 1995, 128–131; Mutka & Satka 2018). När man jämför de underliggande antagandena för det internationella sociala arbetet, till exempel människo- och samhällssynen, är det inte märkligt att det uppstod en teoretisk konflikt mellan vårdarbetet och det sociala arbetet. Den här konflikten pågick från och med 1940-talet till 1970-talet. Metodkontroversen visade sig i diskussioner mellan lärare i vårdarbete och socialvård och bland socialarbetare vid kliniker som branschorganisationer grundat, men även en del tjänstemän vid socialministeriet med kännedom om det ”amerikanska” sociala arbetet förstod dess betydelse för reformen av socialvården (t.ex. Tarvainen 1967). När metoden med individuellt arbete testades inom vårdarbetet, visade sig frågan om vårdobjektets självbestämmande bli ett problem. Det var något som varken var förenligt med traditionen inom vårdarbetet eller med vårdlagarna (Tarvainen 1954, 46).

Tidvis var diskussionen mellan skolbildningarna skarp och tendensen att sluta in sig i varsin bubbla var stark. Inom vårdarbetets läger motsatte man sig det ”amerikanska” sociala arbetet:

”Det är ingen hemlighet att man i vissa Helsingforskretsar som pysslar med socialvård kräver att vår officiella socialvårdsverksamhet ska omvandlas i grunden, så att den motsvarar och förverkligar de samhälls- och livsideal som man tillägnat sig i Nordamerika” (Piirainen 1959, 229).

Lärotvisten fördjupades när företrädare för socialt arbete föreslog att undervisning i individuellt socialt arbete skulle inkluderas i utbildningen i vårdarbete, så att studenterna skulle få metodiska färdigheter, och en internationell expert på besök i Finland kritiserade vårdutbildningens ålderdomliga upplägg och att den inte inkluderade undervisning i den övergripande hanteringen av arbetsprocessen inom socialt arbete. Trots det förekom det också en strävan att jämka de olika perspektiven samman (t.ex. Satka 1995, 174–177; Koskinen 1997, 36). Ett uttryck för konflikterna var tvisten om begreppet socialt arbete. Det var ofta svårt för aktörerna på området att i sitt tänkande skilja på socialvårdssystemet och den som arbetade inom systemet (Koskinen 1997, 38), något som träffande beskriver systemcentreringen i tidens kunskapspraktik. Också en socialpolitisk auktoritet, professor Heikki Waris (1964), motsatte sig begreppet, men i termer av ett annat system. Enligt honom måste systemet med socialpolitik och socialskydd, som inkluderade socialförsäkring, socialhjälp och socialvård – det vill säga individuellt skydd, materiell hjälp och psykiskt stöd – vara konsekvent, begreppslikt tydligt och finskspråkigt. Därför skulle yrkestiteln vara sosiaalihuoltaja, socialvårdare, eller på svenska socionom. Den första att undersöka det professionella sociala arbetet, Helmi Mäki (Satka 2006; personlig korrespondens 10.4.2020), blev också tvungen att debattera begreppet med sin handledare. Enighet uppnåddes genom att det fastslogs att analysen var empirisk, inte begreppslikt.

Professor Veikko Piirainen (1974, 401) – med lång erfarenhet som lärare för socialvårdare och som inte ännu under 1970-talet tillät att det sociala arbetets metoder lärdes ut till socialvårdare – sammanfattade i slutet av sin lärarkarriär sin synpunkt på konflikten när han beskrev kraven på reform av socialvården:

”Socialvårdens distans från samhället kan förvisso också förstås på grundval av det synsätt som efter andra världskriget spreds bland socialvårdspersonalen under namnet ”socialt

arbete”. Det ledde den som hamnat i sociala svårigheter till att förvridas mentalt och därigenom bli illa anpassad och antisocial. Det sociala arbetet stödde å sin sida alltså en uppfattning som tillät sociala missförhållanden och grundläggande utkomstsvårigheter i samhället och som genom markeringar om avvikelse stämplade människan själv. Det sociala problemet blev människan i svårigheter, och lösningen på detta att människan klassificeras och behandlas mentalt, det vill säga anpassas till samhället. Denna lösningsmodell, som kallades terapi, kunde lätt anammas och det var enklare att nyttja den än att sörja för arbete och bostad eller hjälpa med barnuppfostran genom praktiska åtgärder”.

På 1950-talet etablerade sig vårdobjektet/klienten i sin samhällliga kontext som det sociala arbetets viktigaste kunskapsobjekt. I de efterkrigstida förhållandena var kärnfamiljen, bestående av barn och föräldrar, och dess inbördes samspel ett särfall av klient. Målet var att göra socialarbetarens intervention överflödigt, så att individen eller familjen hjälptes att anpassa sig till sin omgivning och bli en lycklig och konstruktiv samhällsaktör som förverkligade sina egna val. Ytterligare ett mål var att påverka klienternas kontext – alltså samhället – så att den skulle stödja människor i att klara sig själva i vardagen (t.ex. Tarvainen 1950).

Det professionella sociala arbetets lära och diskurs hade utvecklats genom tillämpning av de vetenskapliga idéer som moderniserades alltigenom 1900-talet. Till dessa hörde bland andra den amerikanska pragmatismen, den meadska socialpsykologin och senare också de psykiatriska, jagpsykologiska och psykoanalytiska teorierna. Ur detta perspektiv var det sociala arbetet som ideal redan då vetenskapligt grundad professionell verksamhet (se också Nieminen 1967, 17). Ett viktigt kunskapsintresse för det sociala arbetet var att stödja individens och kärnfamiljens välfärd och ett lyckligt liv genom individuella interventioner och personligt samspel. Viljan till kunskap handlade om att undersöka individens eller familjens livssituation som helhet och de däri ingående samhällsrelationerna, och om social diagnosticering och förändring som förbättrar samspelet mellan en människa och hennes omgivning. Idealet för kunskapspraktik inom det sociala arbetet var vetenskapligt tänkande och professionellt arbete på grundval av de mänskliga rättigheterna, vilket skulle ske i ett förtroendefullt samspel mellan vårdobjektet/klienten och socialvårdaren/socialarbetaren. Utgångspunkten var yrkesutbildning med orientering i social- och beteendevetenskapliga begrepp, samhälls- och socialskyddspolitik och i det sociala arbetets kunskapsobjekt,

professionella metoder och hantering av arbetsprocessen. Att den här typen av utbildning inte gick att få i Finland blev ett problem, och kunskapspraktiken blev därför haltande.

Trots omständigheterna försökte man upprätthålla praktiken genom aktiv internationell kommunikation, expertutbyten och fortbildning.

Slutligen – ett nytt socialt medvetande spirar

Socialvården började kritiseras häftigt i slutet av 1960-talet. Dess verksamhet kritiserades offentligt, till exempel den onödiga användningen av tvång (t.ex. Eriksson 1967; Bruun m.fl. 1967) eller människorättskränkningar (t.ex. Nieminen 1967). I frontlinjen för kritiken stod aktiva representanter för högutbildade yrken och forskare, det vill säga unga jurister, läkare och samhällsvetare. På några år växte ett tydligt krav fram på att socialvårdens människosyn och förhållandet mellan staten och medborgarna måste förnyas och att de sista spillrorna av jordbrukssamhället måste moderniseras.

Rötterna till kritiken löpte från samma västerländska jordmån där också socialarbetarna hämtade sin yrkesheder. Kritiken betonade betydelsen av de individuella friheterna och respekt för individen liksom även av demokrati och jämlikhet för såväl samhällelig som individuell utveckling. Krav framfördes på att samhällets verksamhet måste bygga på en modern människosyn, inte på att människor utsätts för tvång eller stämplas och isoleras. Dessutom underströks det att individers beteende inte bara påverkar individen själv, utan också samhället och de sammanhang där individerna lever. Man började efterlysa samhälleligt och politiskt ansvar för avvikande beteende.

Reformen av verksamhetens mål och uppgifter tog fart vid övergången mellan 1960- och 1970-talet. Reformerna bereddes av socialvårdens principkommitté (Kommittébetänkande 1971: A25), i vars arbete statens och samhällets intresse kompletterades av betoningen på medborgarnas bästa, det vill säga främjandet av individens friheter och sociala rättigheter. I fråga om utbildningen av socialarbetare var det en utbildningskommitté för det sociala arbetet som skötte arbetet med reformen. Kommitténs betänkande blev färdigt 1972 (Kommittébetänkande 1972: A7). På så sätt blev 1970-talet utgångspunkten för en andra moderniseringsfas. Processen har pågått fram till våra dagar, till

exempel vad gäller klientens delaktighet. Denna femtio år långa period är synnerligen intressant och mångdimensionell. Här sammanpassades nya kunskapsobjekt, diskurser och för socialbranschen främmande ekonomiska intressen och kunskapspraktiker (t.ex. Rajavaara 2007). Någon analys av detta ingår emellertid inte i syftet med den här artikeln, och

Tabell 1. Från fattigvård till modern socialvård – socialbranschens, socialvårdens och socialarbetets utvecklingsskeden från tanken om moraliskt statsmedborgarskap till samspel mellan stat och medborgare

	Förmodern fattigvård	Modern fattigvård 1900–1939	Modern socialvård 1940–1969
Kunskapsobjekt	Fattiga, arbetsovilliga Värnlösa, sjuka Institutionalisering	Medborgarskapets utformning, nationens uppbyggnad Familjeliv, moderskap Vardagsmoral, sedlighet	Individens livssituation Hem, familj, befolkningspolitik ”Modersdeprivation”
Kunskapsintresse	Anpassning till lönearbetsamhället	Moralisk bedömning av levernet Individualisering	De individuella friheterna, de mänskliga rättigheterna, jämlighet Individorientering
Metodisk innovation	Fattighus, tvång	Öppen, sluten, förebyggande vård Frivilliga vakare över de fattiga	Socialarbetare, <i>case work</i> Yrkesetik ”Folkhemmet”, bidrag, service
Kunskapsbas	Tradition, lag, kriminologi	Erfarenhetskunskap, lagen, kriminologi, statistik, dokumentation	Vårdlagarna, psykvetenskaperna, <i>social work</i> , socialpolitik

som underlag för perioden krävs det en komprimerad uppfattning om de föregående skedena (se tabell 1). I ljuset av det som här förts fram lämnade socialbranschens första moderniseringsskede ett motstridigt arv till den efterföljande perioden: för det första hade socialvårdsinstitutionen genom lagstiftning och statscentriska normer gjorts till en trög och byråkratisk förvaltningsapparat som mötte behoven i Finland under industrialiseringen och

hos den agrar-religiösa befolkningen. För det andra var dess kunskapspraktiker, med undantag för den juridiska, ännu i sin linda. Det fanns inte forskning på området och den internationella kunskapsbasen lämpade sig illa för de utvecklade förhållandena i landet. Också den professionella utbildningen var så trevande och splittrad i flera skolor att den inte förmådde driva på en ny kunskapspraktik. För det tredje utvecklades socialbranschens kunskapsobjekt och kunskapsintressen under det första moderniseringsskedet i nära kontakt med internationella aktörer, praktiker och lärare på det sociala området. Särskilt intensiv blev denna utväxling med västerländska kollegor efter krigstiden, när praxis inom det finländska vårdarbetet i internationell jämförelse framstod som ohjälpligt ålderdomliga sett till medborgarnas välfärd.

Många professionellt ambitiösa socialarbetare sökte sig till branschorganisationer, där man redan från och med 1950-talet kunde bedriva det sociala arbetet med beaktande av de individuella friheterna. I denna samhällssituation passade idén om folkhemmet eller välfärdsstaten väl med de ambitioner och kunskapsintressen som medvetna socialvårdsarbetare hade. I och med att välfärdsstatens bidrag och tjänster gradvis började dyka upp under 1940- till 1960-talet, möjliggjordes för första gången i Finlands historia sådana materiella och mänskliga resurser som socialarbetare inom klientarbetet nödvändigtvis behövde för att kunna förverkliga det moderna samhällets värderingar och det sociala arbetets mål.

Litteratur

Annola, Johanna (2011) Äiti, emäntä, virkanainen, vartija. Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880-1918. Bibliotheca Historica 131. Helsinki: SKS.

Bowlby, John (1952) Maternal care and mental health. WHO: Geneva.

Bruun, Kettil & Hailuoto, Ahti & Lappalainen, Pentti & Ryyttäri, Veikko & Siipi,

Jouko & Pitkänen, Martti (red.) (1967) Uudistuva sosiaalihuolto. Helsinki: Sosiaalihuollon Keskusliitto.

Eriksson, Lars D. (1967) (red.) Pakkoauttajat. Helsinki: Tammi.

Foucault, Michel (1997) The will to knowledge. I Paul Rabinow (red.) Michel Foucault. Ethics, subjectivity and truth. Essential works of Foucault 1954–1984. Volume I. New York: New Press, 11–16.

Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa (2019) Towards glocal social work in the era of compressed modernity. New York: Routledge.

Helsingius, Gustaf Adolf (1899) Handbok i fattigvård. Helsingfors.

Helsingius, Gustaf Adolf (1907) Handbok i samhällets barnavård och skyddsuppfostran. Helsingfors.

Helsingius, Gustaf Adolf (1918) Fattigvårdens nydaning i Finland under tre årtionden. Helsingfors: Schildt.

Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. I Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan kirjallisuus, Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto, 71–161.

Karttunen, Teija & Hietamäki, Johanna (2014) Tiedon käytön kysymyksiä ja haasteita sosiaalityön asiakastyössä. I Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (red.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 320–336.

Kettunen, Pauli (2008) Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Tampere: Vastapaino.

Kivekäs, K. F. (1910) Elberfeldin järjestelmä, sen synty ja kehitys. Oulu.

Knorr-Cetina, Karin (2001) Objectual practice. I Theodore Schatzki & Karin Knorr-Cetina & Eike von Savigny (red.) The practice turn in contemporary theory. London: Routledge, 175–188.

Kommittébetänkanden 1905: 9a och 9b. Ehdotus suojelukasvatukseen järjestämiseksi I ja II. Helsinki: Statsrådet.

Kommittébetänkande 1971: A25. Socialvårdens principkommittés betänkande 1. Allmänna principer. Helsingfors: Statsrådet.

Kommittébetänkande 1972: A7. Sosiaalityön koulutuskomitean mietintö. Helsingfors: Statsrådet.

Koskinen, Simo (1997) Kokemuksia ja näkemyksiä sosiaalityöntekijöiden koulutuksesta 1960-luvulla. I Pekka Saarenmaa m.fl. (red.) ”Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi”. Sosiaalihuoltajakoulutus 1942–1995. Helsinki: Sosiaalihuoltajat ry, 31–56.

Moilanen, Johanna & Annola, Johanna & Satka, Mirja (2020) (red.) Sosiaalityön käänneet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2020. Jyväskylä: SoPhi.

Mutka, Sari & Satka, Mirja (2018) Uudenmaan läänin terveydenhuollon opetuskentän jännitteet sosiaalityön pioneerin näkökulmasta. *Janus* 26 (1), 21–36.

Nieminen, Armas (1967) Sosiaalihuollon ideologia ja tavoitteet. I Kettil Bruun, Ahti Hailuoto, Pentti Lappalainen, Veikko Ryyttäri, Jouko Siipi & Martti Pitkänen (red.) Uudistuva sosiaalihuolto. Helsinki: Sosiaalihuollon Keskusliitto, 7–19.

Piirainen, Veikko (1958) Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois- Karjalan maaseudun vaivaishoitotoiminta vaivaishoidon murroskautena 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia tutkimuksia XLIX. Forssa: Suomen historiallinen Seura.

Piirainen, Veikko (1959) Sosiaalihuoltoa koskevan tutkimuksen tarve. *Huoltaja* 47 (8), 227–231.

Piirainen, Veikko (1974) Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Hämeenlinna: Karisto.

Pulma, Panu (1994) Vaivaisten valtakunta. I Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan kirjallisuus, Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto, 15–70.

Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Helsinki: Kela.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Harrikari, Timo (2020) Modernisaatio, sosiaalityö ja sen kansainväliset avantgardistit. I Johanna Moilanen, Johanna Annola & Mirja Satka (red.) Sosiaalityön käänneet. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2020. Jyväskylä: SoPhi, 76–109.

Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. I Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (red.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan kirjallisuus,

Sosiaalipolitiikka, sosiaaliturva 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto, 261–340.

Satka, Mirja (1995) Making social citizenship. Conceptual practices from Poor Law to professional social work. *SoPhi 1*. Jyväskylä: Jyväskylä University.

Satka, Mirja (1997) Miksi sosiaalihuoltajatutkinnon naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? I Pekka Saarenmaa ym. (red.) ”Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi”. Sosiaalihuoltajakoulutus 1942–1995. Helsinki: Sosiaalihuoltajat ry, 85–100.

Satka, Mirja (2003) Lapsi- ja nuorisososiaalityön varhaiset opilliset juuret. I Merja Laitinen & Anneli Pohjola (red.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 128–144.

Satka, Mirja (red.) (2006) Helmi Mäki: Hyvä kysymys. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen työn sisältöä etsimässä 1960-luvulla. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tarvainen, Lauri (1950) Sosiaalihuolto. Suomen huoltotyöntekijäin liitto ry:n kirjukurssi, opetuskirjeet 1–10. Helsinki.

Tarvainen, Lauri (1954) Some Finnish experiences of casework in a public agency. I *New trends in European social work. The impact of casework*. Wien, Austria, 41–47.

Tarvainen, Lauri (1967) Sosiaalihuolto rakentavana kehitystekijänä yhteiskuntapolitiikassa. I Kettil Bruun, Ahti Hailuoto, Pentti Lappalainen, Veikko Ryyttäri, Jouko Siipi & Martti Pitkänen (red.) *Uudistuva sosiaalihuolto*. Helsinki: Sosiaalihuollon Keskusliitto, 21–44.

Toikko, Timo (2003) Sosiaalityön metodikiista. *Janus 11 (4)*, 276–296.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Toivola, Osmo (1943) Alkoholisti- ja irtolaishuolto. Lainsäädäntö ja käytännöllinen huoltotyö. Porvoo: WSOY.

Waris, Heikki (1932/2016) Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Helsinki: Into Kustannus.

Waris, Heikki (1964) Sosiaaliturvan piiriin kuuluvista käsitteistä. Huoltaja 52 (9), 271–276, 228.